

Bir Türkolog'un Portresi

Mehman Musaođlu*

2012 yılı Şubat ayının 2'de ünlü Azerbaycanlı dilci Türkolog, Akademik, Azerbaycan İlimler Akademisi Nesimi Dilcilik Enstitüsü Direktörü, Türk Dil Kurumu'nun şeref üyesi Ağamusa Ahundov'un doğumunun 80 yılı tamam oluyor. Bu münasebetle Ağamusa muallimin hayat hikâyesini ve kişisel portresini tamamlayan bazı önemli detayları aşağıda dikkatlerinize sunuyoruz. Ağamusa muallime bundan sonraki hayatında sağlık, esenlik ve çalışmalarında başarılar diliyoruz. Nice böyle yıllara!

Türkçe Fonetik'in Deneysel İncelenmesi ve...

Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi'nin aslı ve Türk Dil Kurumu'nun Şeref üyesi Prof. Dr. Ağamusa Ağası Ođlu Ahundov, Türklük biliminde ses sisteminin mükemmel deneysel ve eşzamanlı betimlenmesi örneğini "Azerbaycan Türkçesi Fonetik'i" adlı eseriyle vermiştir. Tatar Türkçesi Fonetik'inin daha 1930'lı yıllarda ünlü Rus dilbilimci Türkolođu V. V. Bogoroditskiy'le başlatılan deneysel olarak çeşitli ses ölçme cihazlarıyla incelenmesi çalışmaları, Türk dil biliminde söz konusu eserle özel bir lengüistik araştırma alanına dönüştürülebilmiştir. Bundan sonra diğer Türk yazı dilleri fonetik'inin de çeşitli ses ölçme ve belirleme cihazlarıyla deneysel olarak incelenmesi çalışmaları hız kazanmıştır.

Prof. Dr. Ağamusa Ahundov, dil-edebiyat konulu çeşitli eserleriyle 1960'lı yıllardan beri Türklük biliminde yeni bir yaratıcılık sayfası açmış ve Azerbaycan Türkçesine orijinal bir akademik açıklama üslubu getirmiştir. Azerbaycan Türkçesini en gelişmiş Türk yazı dillerinden biri olarak dilbilimin hem geleneksel hem de zamana göre yeni ve en yeni matematiksel ve uygulamalı dilbilim, tarihsel

* Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü öğretim üyesi, mehman.musaoglu@gmail.com

fonetik ve tipolojik araştırmalar, ad bilimi, dilbilime giriş, genel dilbilim, Türkçenin mantıksal dilbilgisi, karşılaştırma fonetik gibi genel ve özel lengüistik alanlarında ele almıştır. Yazı dilinin alfabe, imla, terminoloji, kelime yapımı ve ortak dil, devlet dili, dil ve eğitim-öğretim, dil ve toplum, dil kültürü gibi sosyolengüistik içerikli önemli sorunlarını günün gelişmeleri akışında bilgi çağının genel perspektifleri açısından yorumlayabilmiştir. Böylece millî dilde Deneysel ve Tarihsel Fonetik, Dilbilime Giriş ve Genel Dilbilim ve Tarihsel-Etimolojik Sözlükçülük gibi filolojik disiplinlerin temelini atanlardan biri olmuştur. Onun eserlerinde Azerbaycan filolojisinin hem dil hem de edebiyat alanları incelenmiştir. O, sözün geniş anlamında bir filolog araştırıcı ve bayağı sosyolojiden uzak entelektüel yorumlayıcıdır.

İki Lise ve İki Üniversite Mezunu

Prof. Dr. Ağamusa Ahundov, 02. 02. 1932 yılında Azerbaycan'ın Kürdemir şehrinde doğmuştur. İki lise ve iki üniversite mezunudur. Eđitimi ana dilinde olan Kürdemir şehir lisesinden madalyayla ve lise düzeyindeki 9 yıllık Rus Akşam okulundan ise yüksek puanlar ile mezun olmuştur. Her ikisinden de 1950 yılında... 1955 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Filoloji Fakültesi'nin Türkoloji Bölümü'nden Nizami Bursu'yla ve 1965 yılında Yabancı Diller Üniversitesinin İngiliz Dili ve Edebiyatı Fakültesi'nden ise Üstün Başarı Diplomasıyla mezun olmuştur. 1955-1958 yıllarında Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesinde doktorasını yapmıştır. "Fiilin Zaman Kategorisi" (Azerbaycan Türkçesi malzemeleriyle) adlı doktora tezini 1958 yılında, "Azerbaycan Dilinin Fonemler Sistemi" adlı profesörlük tezini ise 1964 yılında savunmuştur. 1962 yılında doçent, 1967 yılında profesör unvanını almıştır. 2001 yılında Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi'nin yedek, 2007 yılında ise aslî üyesi olarak seçilmiştir. Rus ve İngiliz dillerini iyi derecede bilmektedir.

Çalışma Hayatı

1958 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nin Genel Dil Bilimi Bölümünde Dilcilik ihtisası üzere öğretim üyesi olarak çalışmaya başlamıştır. 1965-1966 yıllarında üniversitedeki görevi dondurularak Mısır'a gönderilmiştir. Kahire şehrindeki Eyn-Şems Üniversitesi'nde Azerice Dil-Edebiyat fenlerinden derslere girmiştir. Dersleri İngilizce vermiştir. 1967 yılında ve sonraki dönemlerde birkaç defa Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nin dekanı görevine seçilmiştir. 1968-1974 ve 1980-1990 yıllarında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde, 1990'lı yıllarda Azerbaycan Bilimler Akademisi Nesimi Dilcilik Enstitüsü'nde Filoloji Bilimleri üzere Tez

Savunma Jürisi'nin Başkanı olmuştur. 1993 yılından beri ise önce doçentlik ve profesörlük diplomaları veren Azerbaycan Yüksek Komisyonu Beşeri ve Sosyal Bilimler üzere Kontrol Bölümü Başkanlığını yürütmüştür. Akabinde söz konusu kurumun heyet üyesi olarak görevini bu yakınlar kadar sürdürmüştür. 1980 yılından 1990 yılına kadar Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde Genel Dil Bilimi Bölümü Başkanı olmuştur. 1990 yılında Azerbaycan Bilimler Akademisi Nesimi Dilcilik Enstitüsü Direktörü olarak seçilmiş ve hâlen söz konusu görevi yapmaktadır. 1999 yılından 2010 yılına kadar Bakü Devlet Üniversitesi Azerbaycan Dilciliği ve Dil Nazariyesi Bölümü Başkanı, 2001 yılından 2011 yılına kadar ise Azerbaycan Bilimler Akademisi Beşeri ve Sosyal Bilimler Bölümü Akademik Sekreteri görevlerini eşzamanlı olarak yürütmüştür.

Eserleri

Prof. Dr. Ağamusa Ahundov'un dilbilim ve Türkoloji alanlarında çok sayıda yayımlanmış eseri vardır. Türkoloji dilcilikte dilbilim disiplini ve genel Türkçenin işlevsel bir dilbilgisi ve ses bilimi sisteminin oluşturulmasına ve Azerbaycan Türkçesi tarihsel-etimolojik ve açıklamalı sözlüklerinin düzenlenmesine ilişkin çalışmaları, 1960'lı yıllardan beri yayımlanmış kitaplarıyla ilk sırada yer almaktadır. Bunun yanı sıra onun filolojinin edebiyat ve deyiş bilimi, ad bilimi, çeviri kuramı ve uygulanması, matematiksel dilbilim alanlarına ilişkin de çeşitli eserleri bulunmaktadır. Prof. Dr. Ağamusa Ahundov'un şimdiye kadar kaynak çalışma niteliğindeki 15 monografisi ve sözlüğü, 12 ders kitabı ve bütünlükte ise 400'den fazla eseri, çoğunlukla Azerbaycan Türkçesinde, kısmen de Rus dilinde ve diğer yabancı dillerde yayımlanmıştır. Yayımlanmış kitaplarından bazıları şunlardır:

- Fiilin Zamanları (1961)
- Dilciliğe Giriş (1966)
- Dil ve Üslup Meseleleri (1970)
- Azerbaycan Türkçesi Tarihsel Fonctiği (1973)
- Umumi Dilcilik (1979)
- Riyazî Dilcilik (1979)
- Şiir Sanatı ve Dil (1980)
- Azerbaycan Türkçesi (1981)
- Toprağın Göksünde Tarihin İzleri (1983)
- Azerbaycan Türkçesi Fonetigi (1984)
- Dil Estetiği (1985)
- Dil ve Edebiyat (2003)
- Azerbaycan Türkçesi Açıklamalı Sözlüğü (2006)

Söz konusu listede yer alan ve almayan kitaplardan birçoğu, sözgelimi Dilcilğe Giriş, Umumi Dilcilik, Azerbaycan Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi Fonetigi vb. kitapları defalarca yayımlanmıştır.

Prof. Dr. Ağamusa Ahundov'un yukarıda belirtilen ve 2000'li yıllarda II ciltte yayımlanan Dil ve Edebiyat adlı kitabının Türk Dilleri olarak adlandırılan bölümünde, gerek genel ve özel lengüistik çalışmalar gerekse çağdaş Türk dil bilimi bağlamında çok yüksek seviyede değerlendirilebilecek aşağıdaki yazıları yer almaktadır:

Türk Dillerinin Mantıksal Tipinin Kurulmasına İlişkin Bir Tecrübe;
“Çağdaş Dünyada Dil Ortamı ve Ortak Türkçe Problemi;
“Türk Dilleri Yeni Merhalede;
Türk Dillerinde Ek Morfemlerin Sesbilimsel İçeriği;
Türk Dillerinde Zaman ve Sıra Kategorilerinin Karşılıklı Alakası;
Türk Dillerinde Fiilin Zaman Biçimlerinin Kökeni Sorunu Üzerine
Kıpçaklar Dün ve Bugün vb.

Bu makalelerde, Türk yazı dilleri ve tarihî lehçeleri eklemeli sisteminin bazı temel parametreleri ve buna bağlı olarak da dil birimleri mantıksal sıralanmaları, Türkolojik nitelikli özel lengüistik bağlamda ele alınmıştır. Özellikle de Türk Dillerinin Mantıksal Tipinin Kurulmasına İlişkin Bir Tecrübe adlı makale, gerek kitabın her iki cildinde yer alan yazılarda gerekse yazarın bütün yaratıcılığında seçilen temel bilimsel-lengüistik sonuçlardan birini ifade etmektedir. Bu sonuç ise, Türk yazı dilleri ve Tarihî Lehçeleri Fonolojik, Morfolojik, Sözdizimsel, Leksik Sistemi ve Sıralanmasıyla Türkçenin kendine özgü mantıksal bir dilbilgisinin ve Türk dil biliminin kurulması ilkesine varılmasından ibarettir.

Kurultaylar, Sempozyumlar...

Prof. Dr. Ağamusa Ahundov, şimdiye kadar Türkiye'de, Kırgızistan'da, Kazakistan'da, Türkmenistan'da, Özbekistan'da, Rusya Federasyonu'nun birçok şehrinde, İran'da, Tacikistan'da, ABD'de, Japonya'da ve diğer ülkelerde düzenlenmiş olan büyük kurultaylarda, çeşitli sempozyum ve bilgi şölenlerinde genel dil ve Türk dil bilimi ve bütünlükte filolojisinin ses bilimi ve dil bilgisi; çeviri teorisi ve uygulanması; yazı dili, imla ve terminoloji; etimoloji, ad bilimi, sözlükçülük ve Ortak Türkçe gibi konularına ilişkin bildiriler sunmuştur. Söz konusu bildirilerde, Türkçenin mantıksal nitelikli bir Dilbilgisinin Düzenlenmesi İlkeleri ve Türk Dünyasında Türkiye Türkçesinin Ortak Dil olarak kullanılması, Türk kökenli yazarlarımızın yabancı dillerdeki eserlerinin Türk yazı dillerine aktarımında bilinçaltı unsurların çeviri değil bir aktarma konusu oluşturabildiği sorunlarının somut çözümlenme açılımları dile getirilmiştir. Sözgelimi, Prof.

Dr. Ağamusa Ahundov'un ilk defa 1990'lı yıllarda İran'da sunduğu ve yukarıda belirtilen kitapta da yer alan Fars dilli Azerbaycan Şiirinin Tercümesi Tarihi adlı bildirisi bu bakımdan dikkatleri çekmektedir. Bildiride, Fars dilli Azerbaycan şiirinin ana dilimize çevirisinin yabancı dillerden yapılan herhangi diğer bir tercüme çalışmasından farklı olduğu ve söz konusu sorunun ise aktarma bilimi bağlamında kavramsal olarak çözümlenebileceği sonucuna varılmıştır.

Bilimsel Organizatörlüğü, Danışmanlığı, Raportörlüğü, Editörlüğü...

"Azerbaycan Diyalektoloji Lügati, I, II Ciltler, Ankara 1999, 2003" kaynak kitabı, Türk Dil Kurumunda Prof. Dr. Ağamusa Ahundov'un teşebbüsüyle ve o zamanın Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un yardımlarıyla yayımlanmıştır. Düzenlenmesi Türk Dil Kurumu tarafından teklif edilen Birinci Türkoloji Kurultayın 80 yılı jübilesi, 2006 yılında bilhassa Prof. Dr. Ağamusa Ahundov'un katkı ve yardımlarıyla Azerbaycan Bilimler Akademisi'nde çok yüksek bir seviyede gerçekleştirilebilmiştir. Bunlar, söz konusu bilginin bilimsel organizatörlük faaliyetlerini nitelendiren göstergelerden sadece ikisidir. Nitekim 1990 ve 2000 yıllarında Azerbaycan'da, Türkiye'de ve bütün Türk Dünyasında ortaya atılan birçok dil kuruculuğu istikametlerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlamıştır. Sözgelimi, Latin temelli Türk alfabelerine geçiş, Türk yazı dillerinde yeni kelimelerin, dil kalıplarının ve terimlerin işlenilmesi ve seçilmesi gibi Türk Dünyası ölçeğinde kavramsal nitelikli dil çalışmalarının mimarlarından ve yönlendiricilerinden biri de Prof. Dr. Ağamusa Ahundov olmuştur.

Prof. Dr. Ağamusa Ahundov, eski Sovyetler Birliği ve Bağımsızlık sonrası dönemlerinde 25 kadar doktora ve profesörlük tezinin danışmanı ve 100'ün üzerinde tezin ise raportörü olmuştur. O, şimdiye kadar dil ve edebiyat konularındaki 100'den fazla çeşitli esere editörlük etmiştir. Hâlen Azerbaycan'da ve dünyanın başka ülkelerinde yayımlanan birçok derginin yazı ve yayın danışma kurulu üyesi ve editörüdür. Sözgelimi, 1978 yılından beri Berlin'de yayımlanan Uluslararası "Fonetik. Sprachwis-senschaft und Kommunikation Forschud"(Fonetika, Genel Dilbilim, İletişimsel Araştırmalar)" adlı bilimsel-teorik derginin yazı kurulu üyesidir. Bakü'de basılan Uluslararası Türkoloji dergisinin genel yayın yönetmenidir. Dergi, Sovyetler Birliği çöktükten sonra onun sayesinde yayın hayatını sürdürebilmiştir.

Madalyalar, Ödüller...

Prof. Dr. Ağamusa Ahundov'un ilmî, kültürel ve eğitim-öğretim alanlarındaki çok yönlü bilimsel ve teşkilatçılık faaliyeti, şimdiye kadar çok yüksek değerlendirilmiştir. O, Azerbaycan'da ve dünyanın birçok başka ülkesinde

faaliyet gösteren bilimsel kurum ve kuruluşlara çeşitli zamanlarda üye olarak seçilmiş ve yüksek makamlar tarafından ödüllendirilmiştir. Sözelimi, 1970 yılında "Emek Reşadeti Nişanı" almıştır. 2000 yılında ise Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı merhum milli lider Haydar Aliyev tarafından ona ülkenin en yüksek madalyalarından biri olan "Şöhret Ordeni" verilmiştir. O, 1986 yılında "Azerbaycan Türkçesi Fonetigi" eserine göre Azerbaycan Devlet Ödülü'yle ödüllendirilmiş, 1990 yılında ise Emektar İlim Hadimi adına layık görülmüştür.

Ailesi, Yaşam Tarzı, Hobileri...

Prof. Dr. Ağamusa Ahundov, evlidir. Onun iki kızı ve torunları vardır. Vatanını, memleketini, ailesini ve torunlarını çok sever. Hocalık, kelimenin tam anlamıyla onda bir Allah vergisidir denebilir... O, bütün yaşamı boyunca öğrenmiş, öğrendiklerini öğrencilerine öğretmiş, entelektüel birikimini yakın ve uzak çevresiyle paylaşmıştır.

Prof. Dr. Ağamusa Ahundov, 1950 yılına kadar Kürdemir şehrinde yaşamıştır. 1950 yılından beri ise Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de oturmaktadır. Belli sürelerde çalışma hayatı ile ilintili olarak bir yıl Mısır'da, 1990'lı yıllarda ise 6 ay Japonya'da kalmıştır. Amerika'da, Avrupa'nın ve Asya'nın birçok ülkesinde bulunmuştur. Seyahat onun yaşam tarzının bir parçasıdır. Şimdiye kadar Amerika'da ve Avrupa'da birçok büyük şehrin onursal vatandaşı olarak seçilmiş, yerel ve dünya ölçekli çeşitli kültürel etkinliklere katılmıştır. Spor, özellikle de futbolu ve çeşitli el oyunlarını çok sever. Kitap okumak, haberleri, dünyada ve memlekette olup bitenleri izlemek ve satranç oynamak onun günlük meşgaleleri arasında yer almaktadır. Ayrıca satranç üzerine lisanslı sporcudur da... Mütevazı, çok nazik ve bir az da esprili bir kişiliğe sahiptir Ağamusa muallim.

Ağamusa muallim şiir de yazar. Şiirlerinde kendine mahsus bir felsefi derinlik ve psikolojik-bilişsel yorumlama vardır. Sözlerimi aşağıda onun şiirlerinden getirdiğim anlamlı mısralarıyla bitirmek istiyorum:

"Mən hələ yaşayacağam
Yaşadığım qədər,
Neçə-neçə illər.
Çünki mən zamanın möhlətini
Yaşayıb atmamışam.
Gecə zaman da mürgüləyəndə
Mən yatmamışam."